

DOGOVOR O PROGRAMU I METODI
(Prilog raspravi o urbanističkom planiranju grada Zadra s
općekulturološkog stanovišta)

JOSIP VRANČIĆ
Filozofski fakultet u Zadru
Faculty of Philosophy in Zadar

UDK/UDC: 711.4(497.18) Zadar
Pregledni rad
Review

Primljeno 1989-03-30
Received

U uvodnom obrazloženju autor ukazuje na stanovite poteškoće u disciplinarnom određivanju humanistički angažirane interpretacije suvremene urbanološke problematike. U nastavku (»Biće grada u službi ljudskih bića«) u kratkom pregledu nekih reprezentativnih nosilaca razvoja moderne urbanološke misli (od Marcela Poëtea i Patricka Geddesa, preko L. Mumforda i S. Giediona do Gastona Bardeta i Norberga-Schulza) dokumentira vrlo uočljivu prisutnost naglašeno humanistički utemeljenih teorija i posebno izuzetnu važnost permanentne koordinirane akcije stručnjaka i stanovnika koja ima karakter edukacije i za jednu i za drugu stranu, a istovremeno omogućava i uspješnost planskih rješenja. U trećem odjeljku (»Labilnost zaderske teorije i prakse«) ukazuje prije svega na slabu ili nikakvu prisutnost izrazito humanistički motiviranih razmišljanja te nedovoljnost cjelovite urbane svijesti kao i slabosti na relaciji stručnjaci – stanovništvo. U raspravama nesporazumi se otkrivaju i u predimenzioniranju uloge stručnjaka kao i diskvalifikaciji emocionalnosti, koja u rješavanju životnog prostora ima izuzetnu ulogu. U završnom dijelu ovog odjeljka autor ipak ustanovljuje da je kriza zaderskog urbanizma samo inačica krize urbanizma uopće, a ovaj opet odraz suvremene krize humaniteta, te je »bolje planiranje unutar jedne zajednice moguće samo uz istovremeno razvijanje sveukupne kulturne i opće društvene akcije na humanizaciji života u cjelini«.

U zaključnom dijelu, »Perspektive konkretne akcije«, autor iznosi prijedloge o organizaciji permanentnog djelovanja na znanstvenoj, kulturno-prosvjetnoj i akciono-praktičnoj razini, završavajući navođenjem tehničkih uvjeta koji bi takvu akciju omogućavali.

Uvodno obrazloženje

Uz nekoliko ranijih i prigodnih inicijalnih članaka ovaj se rad može smatrati jednim od prvih pokušaja da se problematika aktualnog urbanističkog planiranja grada Zadra sagleda s jednog cjelovitijeg, onkraj čisto vizualnog i čisto povijesnog, stanovišta, a koje se ne može precizno odrediti s obzirom na postojeću akademsku shemu znanstvenih disciplina. Po svom stanovitom filozofsko-antropološkom karakteru vjerojatno je ono najbliže kulturnoj antropologiji, ali budući da proizlazi iz pera povjesničara umjetnosti, ono ne posjeduje metodološku strogost i neminovno nosi karakter spontanosti i kreativne transdisciplinarnosti u tragu jednog Lewisa Mumforda (ako je dopušteno usporediti!), velikog suvremenog urbanologa čak i bez aka-

demske diplome. Svjesno naglašavajući određenu slobodu u odnosu na krutu ali »posvećenu« akademsku shemu (koja je vrlo često i izvor sterilnosti dezorijentiranih istraživanja), namjerno sam svoj interes nazvao »kulturološkim«, oznakom koja u rečenoj shemi ne postoji, ali vjerujem da ona na svoj način ukazuje na potrebu labavljenja akademske krutosti ukoliko svjesno dajemo prednost praktičnom validitetu našeg posla pred ugledom isključivo unutar kruga struke kao zatvorenog i samodostatnog svijeta.

Međutim zbog svoje humanističke opredijeljenosti, u krajnjoj liniji, znanstveno neobrazložive, čak s određenim emocionalnim nabojem potpuno neprihvatljivim suvremenoj znanstvenosti, ova interpretacija se uklapa u ona suvremena duhovna strujanja, zaokupljena sudbinom čovjeka i života, pitanjima vrijednosti, a koja se, paradoksalno, danas zaoštrenije javljaju na područjima prirodnih negoli humanističkih znanosti (koje su po svom kutu gledanja, po ljubomornoj »strogosti«, vjeri u »egzaktnost« i »disciplinarnu čistoću« često još na tragu XIX. st.). Uporno braneci pravo na integrativni, koordinativni, transdisciplinarni, intuitivno-diskurzivni pristup, vjerujem da se jedino tako može doći do, iako još uvijek relativnog, ali ipak najuporabljivijeg određenja problema i perspektiva njegova rješavanja. U tom pogledu se očito krećemo na potezu onih suvremenih duhovno-intelektualnih kretanja holističkog, organicističkog i »holografskog« karaktera koji se sve više javljaju kao reakcija na apsolutnu dosadašnju dominaciju mehanicizma i redukcionizma, koji očito ne uspijevaju na zadovoljavajući način prevladati dezintegrativni karakter svog analitičkog polazišta. Možda bih svoja »kulturološka« nastojanja mogao najbolje označiti kao »holografška«, tj. kao istovremeni spekulativno-filozofski, intuitivno-simbolički napad na cjelinu i diskurzivno-analitički napad na pojedinosti.

Vjerodostojnost ovakvog pristupa bih mogao, u pozitivnom smislu, dokumentirati i činjenicom da se tako shvaćena urbanološka teorija provlači kao potka kroz sve grupe njenih predstavnika, kako ih je, u povijesnom slijedu, sistematizirala Françoise Choy u svom djelu *Urbanizam utopija i stvarnost*. U negativnom smislu bismo tu vjerodostojnost mogli dokazivati činjenicom velikih poteškoća u aktualnim raspravama oko konkretnih urbanističkih problema kad se često teško nalaze na istoj osnovici arhitekti-urbanisti s jedne i povjesničari umjetnosti s druge strane. Dok se prvi ponekad teško oslobađaju tehnicističkog i prakticističkog, odnosno oblikovno-perceptivnog vizualnog aspekta, drugi su, kroz svoj tradicionalno koncipirani studij često i odviše ovisni o povijesnim kriterijima o »zaštiti« povijesne baštine, a rjeđe se probijaju prema viđenju cjeline u vremenskom integritetu.

Takvo stanje stvari je općeprijetno pa je prisutno i u Zadru. U dosadašnjim planiranjima i raspravama o obnovi i razvitku grada, u stručnom su pogledu apsolutno dominirali navedeni vidovi, koordinativno-integrativna osnovna s konceptom cjelovitijeg viđenja bića grada u njegovu materijalnoduhovnom jedinstvu gotovo je u potpunosti izostala jer za to jednostavno nisu postojali stručnjaci. Oni ne postoje kao registrirana društvena potreba;

po znanstveno-disciplinarnim kriterijima to je neprihvatljiva profiliranost, odviše »svažtarska«, metodološki heterogena, a konkretno ljudski neprihvatljiva zbog velike zahtjevnosti a izvan akademske ljestvice, tj. nepriznata. Ona se još uvijek pretežno »na divlje« oblikuje i regrutira iz različitih specijalnosti, ponajčešće arhitekata, povjesničara umjetnosti, sociologa, a u novije vrijeme i filozofa. Želimo li rađanje urbanologije kao teorije grada, a njegova razvika posebno, povijesno odrediti, uočljivo je da je to struka u nastajanju: njene korijene možemo utvrditi stotinjak godina unatrag, ali u modernom smislu ona je učinila najveći napredak u posljednjih dvadeset ili trideset godina. Ključna djela su izašla od pedesetih godina naovamo. Među povjesničarima umjetnosti kod nas je u tom pogledu pionirsku ulogu odigrao prof. Milan Prelog. Iako po osnovnoj profesionalnoj obvezi medievalist (možda baš zbog toga, jer je imao neposredniji odnos prema arhitekturi, pa i šire poimanje umjetnosti s obzirom na srednjovjekovno poimanje umjetnosti!), on, kao svoj proširen angažman, započinje održavati predavanja i stručno-društveno djelovanje na polju gradogradnje i urbanizma. Međutim njegovo djelo *Vrijeme-prostor* izlazi tek 1976. A svi mi koji smo se sticajem okolnosti opredijelili za novi vijek i suvremenost bili smo, u duhu tradicije, uglavnom opredijeljeni za slikarstvo i kao muzealci-galeristi i kao likovni kritičari, pa i kao nastavnici (slikarstvo je ipak neposredniji estetski doživljaj od arhitekture, a to znači i za »publiku« zanimljiviji). Osobno sam po toj istoj logici i tradicionalnoj shemi profesionalno bio upućen na »umjetnost novoga vijeka«, odnosno na »suvremenu umjetnost«, i to opću, tj. evropsku. Zadar kao primarno urbanističko-arhitektonski spomenik antiko-srednjovjekovnog karaktera nije predstavljao predmet mog neposrednog profesionalnog interesa. Međutim »za dušu«, ili bolje, »duša« je ipak »neslužbeno« razmišljala »za sebe« i nije se dala vezati nikakvim granicama ni shemama, da bi se na kraju iz toga iznjedrilo nešto što je dobilo ime »opća teorija oblikovanja«, odnosno »integralna kultura oblikovanja«, s neumoljivim postulatima da se stručna teorija provjerava u praksi. Tako mi je »duša« lukavo otkrila »dušu« Zadra kao moj »životni prostor« i njegovu ljepotu i konačno mene samoga prisilila da aktivno prihvatim svoju vlastitu tezu da je umjetnost naš odnos prema životu, oblik življenja, a ne uzgoj plemenitih životinja u kavezima zoološkog vrta.

Sve ovo je bilo potrebno reći da bi se bolje razumio tekst koji iznosim, a koji se može shvatiti i kao kritički i kao samokritički i kao jednostavno utvrđivanje činjenica. Kritički jer se jednim dijelom kritički odnosi prema dosadašnjoj praksi urbanističkog planiranja Zadra, pa izravno ili neizravno i prema akterima toga planiranja; samokritički jer sam određenim dijelom i sâm kriv nekim nedorečenostima i nedomišljenostima, jer nitko od sudionika nije bio obavezan da djeluje na toj razini, a koja je po nekim mjerilima meni bila najbliže. Međutim to zakašnjavanje, osim posve subjektivnih razloga ima i svoj objektivni vid, ono slijedi opće sazrijevanje stvari: glavna djela, a to znači i rađanje nove misli, u svjetskim razmjerima, izašla su uglavnom 60-ih i 70-ih godina.

Dramatične preobrazbe Zadra koje su u posljednjih stotinu godina nekoliko puta temeljito mijenjale ne samo njegovo lice nego i njegovo biće, nastavljaju se, na specifičan način i u ove naše dane. Proces njegove poslijeratne obnove i plansko usmjeravanje daljnjega rasta kao da ulazi u sve odlučniju fazu: nagli rast dobrim dijelom bježi ispod kontrole, a istovremeno ponešto kolebljive, često odviše prakticističke odluke, nedovoljnost odlučnih akcija dalekosežnijeg strateškog značenja, ostavljaju sve manje prostora za smišljeno i kvalitetno oblikovanje Grada i njegove budućnosti. Opasnosti su očite, a štete bi ponekad mogle biti dalekosežne i nepopravljive. U posljednjih nekoliko godina doneseno je nekoliko provedbenih urbanističkih planova (PUP-ova), među njima i dva koja se odnose na najosjetljivije gradsko područje, povijesnu jezgru. Međuvremeno je stavljen izvan snage dosadašnji Generalni urbanistički plan (GUP) iz 1974, a prema obavještenjima novi GUP tek što nije objavljen i stavljen na javnu raspravu. Međutim čitava ova društvena djelatnost se razvija u ponešto uznemirenoj atmosferi, možda zbog nekih »slučajeva« koji kao da ugrožavaju povjerenje u postojeću urbanu politiku razvitka grada te se javnost sve više kritički odnosi kako prema pojedinim »slučajevima« tako i prema konkretnim metodama planiranja ovoga Grada uopće.¹ Sve to nameće potrebu mnogo šire i strukturiranije akcije, kako na razini struke tako i na razini živog bića grada, gradana-korisnika i najneposrednijih suoblikovatelja Grada kao vlastitog životnog prostora, materijalnog i duhovnoga. To znači, s jedne strane, uključivanje šireg kruga stručnjaka negoli je to bilo posljednjih godina, kada su planove izrađivali uglavnom samo neposredno »zaduženi« ili »dežurni« stručnjaci radeći »po narudžbi«, a s druge strane, to znači i permanentnu informativnu, edukativnu i dijalošku akciju sa stanovništvom Grada svih kategorija, koja je dosada gotovo posve izostala ili je pak imala pretežno formalan karakter.

Da bi takva široka akcija imala veće izgleda na uspjeh onemogućavajući unaprijed neke postojeće ili eventualno moguće nesporazume, potrebno je da se njeni sudionici na samom početku dogovore o metodi kojom će se poslužiti. Mislimo kod toga prije svega na metodu u širem smislu, tj. kao »smišljen ili ustaljen način na koji se vrši neki rad«, odnosno kao »shemu (redosljed, model, proceduru) po kojoj se odvija neka praktična djelatnost«, a u stručnoj sferi to se, razumljivo, odnosi i na metodu u užem smislu kao »misaoni (logički) postupak primijenjen sa svrhom da se što lakše i što točnije otkriju i sustavno obrade znanstvene činjenice i podaci.«²

¹ Josip Vrančić, »Trebalo nastaviti bombardiranje Zadra«, *Narodni list, Zadar*, 9. I. 1988, str. 10; Isti, »Tvrdim: PUP je protuzakonit«, *Narodni list, Zadar*, 14. I. 1989, str. 24; Maja Razović, »Urbanizam tankera«, *Danas, Zagreb*, 10. V. 1988, str. 38-39; Šenol Selimović i Željko Luborović, »Sudbina zadarskog foruma«, *Danas*, 25. X. 1988, str. 46-48; Šenol Selimović, »Pro et contra«, *Fokus, Zadar*, I, 1989, br. 2, str. 11; Vesna Kusin, »Zadarski forum na licitaciji«, *Vjesnik, Zagreb*, 11. III. 1989; str. 10 (Panorama subotom).

² *Enciklopedija Leksikografskog zavoda, Zagreb*, 1968, sv. 4, str. 328.

U kontekstu tih namjera želio bih se, ovaj put, zadržati samo na tri vida tog zadatka, pridajući im ključnu važnost.

1. Naznačiti, bar u osnovnim crtama, karakter, smisao i cilj urbanističkog planiranja kako ga prihvaćamo kao polazište i uporište našeg daljnjeg mišljenja i djelovanja.

2. Naznačiti i pokušati razjasniti neke važnije nesporazume koji su se pojavili u dosadašnjem planiranju i raspravama o njemu.

3. Naznačiti i predložiti neke osnovne sadržaje i pravce buduće akcije.

Biće grada u službi ljudskih bića

U svojoj knjizi *Urbanizam* Gaston Bardet, direktor Međunarodnog instituta za primijenjeni urbanizam u Bruxellesu daje ovo opisno određenje urbanizma:

»Urbanizam je ponajprije *znanost* koja se bavi upoznavanjem stvari, metodički studira činjenice, traži prve uzroke, a zatim nakon brižljive analize, pokušava susljednim sintezama odrediti, ako ne zakonitosti, a ono bar usmjeravajuća načela. Na toj osnovi razvija se kao *primijenjena umjetnost* koja prelazi u akciju, stvarajući nove sinteze, materijalizirajući, igrom punog i praznog volumena u kojima žive društvene grupe, međutim primjena ove umjetnosti nakon znanstvene analize traži dvostruki izbor: s jedne strane to je izbor urbanih sastojnica koje valja njegovati, modificirati i stvarati, s druge strane to je izbor mogućnosti primjene – taj dvostruki izbor uključuje određenje humanih vrednota, to je u biti *filozofija*.«³

U obrazloženju ovog određenja njegov autor se poziva na jednog od pionira modernog urbanizma, a to je Marcel Poëte (1866-1950), koji je vjerojatno prvi nakon ere tehnicista-inženjera i socijalista-utopista dao poimanju grada njegovu izvornu težinu:

»...koji je objavio poimanje grada kao životnog organizma koji živi specifičnim životom koji u nikojem slučaju nije samo zbir pojedinačnih života. Grad je sav živ. Zatim, kao suprotstavljanje određenom geografskom determinizmu, on će pokazati da je grad ponajprije *u službi ljudskih bića* i da od toga treba početi; tek u drugom planu on znači čovjekovo iskorištavanje prirode. Njegova poruka se odnosi na samo *biće grada*, čiji je oblik u stvari samo iznošenje činjenica unutarnje evolucije koja se na taj način dovršava.«⁴

Držim da ovdje nalazimo vrlo uporabivo opisno određenje urbanizma u najopćenitijem smislu, na kojem se može graditi i razviti široka društvena akcija oblikovanja grada koja može biti kakav-takav jamac i njegove uspješnosti. Radi se o određenju koje može biti vrlo dobro polazište i uporište jer je dovoljno široko i slojevito, a istovremeno i otvoreno za buduću doradu i sazrijevanje kroz praksu. Ono traje usporedno sa specijalnim određenjima urbanizma u kojima prevladava samo jedan od njegovih vidova, ponajčešće tehnički, ekonomski ili eventualno oblikovno-perceptivni, koji se lako pre-

³ Gaston Bardet, *L'urbanisme*, Paris 1959, str. 24.

⁴ Na istom mj., str. 24/25.

tvaraju u samodostatni jednostrano zatvoreni koncept, a to znači neprihvatljiv tehnicizam, ekonomizam ili formalizam. Ideja cjelovitog određenja se nastavlja i obogaćuje u raznim inačicama sve do naših dana, kada doživljava svoj najveći uspon.

Istovremeno uz Marcela Počtea sličnu misao razvija Patrick Geddes (1854-1932), koji po riječima Giediona »gleda ljudske aglomeracije očima biologa koji je zainteresiran fenomenom života – celokupnog života«, što više:

»Planovi grada, nisu dakle samo obični dijagrami; oni su sistem hijeroglifa pomoću kojih je čovek napisao povijest civilizacije; ukoliko izgledaju više zamršeni, utoliko ćemo imati više koristi ako ih odgonetnemo.«⁵

Najpotpuniji suvremeni urbanolog Lewis Mumford, koji se smatra samo »skromnim sljedbenikom Patricka Geddesa«, u završnom odlomku svog kapitalnog djela *Grad u historiji* daje monumentalni opis općeg bića grada:

»Osnovni je zadatak grada da čovjeku omogući da svjesno sudjeluje u kozmičkim i historijskim procesima. Svojom složenom i trajnom strukturom, grad čovjeku daje sposobnost da interpretira te procese, da ih aktivno stvaralački oblikuje tako da svaki čin drame koja se u njemu odvija bude u najvećoj mogućoj mjeri osvjetljen svjesnim saznanjem, obilježen smislom, obojen ljubavlju. Ovo obogaćenje i uvećanje svih dimenzija života putem emocionalne zajednice, razumske komunikacije, tehničke opremljenosti i dramske životnosti bilo je vrhovni smisao i zadatak grada u toku čitave povijesti. To ostaje i dalje glavni razlog njegova postojanja u budućnosti.«⁶

U istom djelu Mumford ovaj osnovni zadatak grada opisuje detaljnije:

»...njegov je zadatak da u središte svih svojih djelatnosti stavi brigu za čovjeka – da ujedini razbacane krhotine ljudske ličnosti, da umjesto razbijene ljude, birokrate, specijaliste, »eksperte«, različite figure, pretvori u potpuna ljudska bića, da popravi štetu nastalu profesionalnim razdvajanjem, društvenom segregacijom, favoriziranjem određene funkcije, plemenskim i nacionalističkim antagonizmima te potpunom odsutnošću duha suradnje i ideala.«⁷

Posebno u zaključnom poglavlju Mumford će eruptivno izbacivati uzbudljive spoznaje i otvarati nedvosmislene perspektive:

»Moderni čovjek, da bi mogao steći vlast nad snagama koje sada prijete samom njegovu opstanku, mora najprije *ovladati samim sobom*. To je glavno poslanje grada budućnosti: stvoriti vidljivu regionalnu i građansku strukturu koja će čovjeku omogućiti da se pomiri s dubljim dijelom svoje ličnosti i s vanjskim svijetom.«⁸

Zatim:

»...moramo zamisliti grad koji neće biti prvenstveno mjesto gdje se obavljaju poslovi i odakle se upravlja, već organ koji će izražavati i ostvarivati novu ljudsku ličnost – *ličnost građanina čitavog svijeta*.«⁹

⁵ Siegfried Giedion, *Prostor, vreme, arhitektura*, Beograd, 1969, str. 469.

⁶ Lewis Mumford, *Grad u historiji*, 1988, str. 582.

⁷ Na istom mj., str. 579.

⁸ Na istom mj., str. 579.

⁹ Na istom mj., str. 579.

Još jednom:

»Ovaj grad ne smije više biti utjelovljenje volje jednoga božanskoga vladara, već *izraz individualne i skupne volje njegovih građana* koji nastoje da usavrše svoje znanje, da upravljaju sami sobom i da nađu svoje mjesto u svijetu.«¹⁰

Malo iza toga:

»Osnovna baza njegove aktivnosti neće biti industrija već obrazovanje; svi procesi i funkcije procjenjivat će se i valorizirati prema tome koliko koriste razvoju ljudske ličnosti...«¹¹

Mumford je očito uporan i dosljedan humanista; njegova vizija grada može ponekad izgledati gotovo utopistička, ali nedvojbeno je da on proročki ukazuje na još jednu, možda posljednju, šansu za čovjeka u ovim našim ljuđožderskim vremenima.

Drugi veliki mislilac kulture prostora, na kojeg se želim pozvati pripada taboru »racionalista«, tajnik je Le Corbusierove svjetske organizacije za modernu arhitekturu (CIAM), ali se u svojoj osnovnoj orijentaciji ne razlikuje mnogo od Mumforda. On u zaključnom dijelu svog nezaobilaznog djela *Prostor, vrijeme, arhitektura* kao da na čas unosi sumnju u naslijedeni organički zasnovani pojam grada:

»Međutim pojam grada kao organizma koji je zatvoren sam u sebe, kakav se održao kroz sve stadijume istorije, izgubio je sada svoju važnost. U današnjim komplikovanim životnim uslovima i pojavama koje ih prate, ne može više da postoji jednoobraznost kao u ranijim epohama. Raznolikost zanimanja, način organizovanja privrede i saobraćaja zahteva složenije odnose i planiranje u većim srazmerama.«¹²

Međutim, očito je da se radi o promjeni karaktera ograničenosti, radi se o neodrživosti »organizma koji je zatvoren sam u sebe«, danas je grad bitno otvorena struktura. Giedion je svjestan velikih promjena u našem vremenu:

»Danas je svakom jasno da će nas ovaj besprimerni rast stanovništva, povezan sa saobraćajnim haosom unutar gradskih organizama, formirati da bi zadovoljili sasvim drugačije oblike života, prisiliti na radikalne izmene.«¹³

Giedionova misao je izrasla na neposrednijim analizama suvremena života i posebno suvremene arhitekture i urbanizma, te nam on daje i puniji uvid u suvremena krizna čvorišta, ali na kraju ni on ne odustaje od osnovnih humanističkih zahtjeva te, slično Mumfordu, u posljednjim odlomcima svojeg najuticajnijeg djela, upire u čovjeka kao na smisao i cilj svakog prostornog planiranja:

»Ma koliko da je poželjna ovakva integracija rada, sama ipak ne bi bila dovoljna, jer bi time bilo tretirano samo jedno jedino obeležje. U osnovi svega stoji čovek-pojedinac. On danas biva zaboravljen. Njegova unutarnja priroda treba da bude integrisana bez primene sile. Uvođenje ovoga u svest čoveka tesno je povezano s neuobičajenim zadatkom ovog vremena: humanizirati sve ono što je duhom stvoreno, to znači emocio-

¹⁰ Na istom mj., str. 579.

¹¹ Na istom mj., str. 579.

¹² Siegfried Giedion, *Prostor, vreme, arhitektura*, Beograd, 1969, str. 505.

¹³ Na istom mj., str. 508.

nalno ga uravnotežiti. *Svaka reč o organizaciji i planiranju je bez svrhe ako nismo u mogućnosti da opet stvorimo potpunog čoveka, kod koga ne postoji rascjep između metoda mišljenja i osećanja.*¹⁴

Mumfordov se *Grad u historiji* pojavio 1961. godine, Giedionov *Prostor, vrijeme, arhitektura* 1965, šest godina kasnije; 1971. javlja se najmlađi član ovoga sjajnoga niza koji pratimo, Christian Norberg-Schulz, koji dijelom *Egzistencija, prostor i arhitektura* ostvaruje novu inačicu humanistički utemeljene filozofske teorije prostornog oblikovanja, izgrađenu ovaj put na suvremenim filozofskim (Heidegger), lingvističkim (Chomsky), psihološkim (Piaget) i još nekim aktualnim znanstvenim teorijama. Sâm autor svoj koncept naziva teorijom o egzistencijalnom karakteru prostora. Naznačit ćemo je tek s nekoliko nabačenih karakterističnih misli. Nasuprot dva uže zasnovana koncepta koje on naziva »naivnim realizmom« s jedne i teorijom o »arhitektonskoj percepciji« s druge strane. On ističe:

»U oba ova slučaja zaboravljen je i izgubljen iz vida osnovni *problem prostora kao bitne dimenzije čovekovog postojanja i opstanka*, a rezultat toga je današnje prilično rasprostranjeno shvatanje da se na koncept prostora gleda kao na nešto prevladano i anahronično, pa čak i suvišno. Ja lično, međutim, verujem da je koncepcija arhitektonskog prostora izvanredno pogodna za analiziranje životne sredine koja okružuje čoveka. Stoga zasnivam i razvijam, na bazi teorije »egzistencijalnog prostora«, svoju ideju da arhitektonski prostor treba shvatiti kao konkretizaciju shemata ili predstava, koje predstavljaju neophodni *deo čovekove opšte orijentacije ili »postojanja u svetu*«. ¹⁵

Egzistencijalnu saživljenost čovjeka i prostora on povezuje s osnovnim potrebama čovjeka:

»Čovekovo interesovanje za prostor ima svoje egzistencijalne korene. Ono potiče iz potrebe *da se shvate životni odnosi u njegovoj okolini, da se unese smisao i red u svet dogadanja i delanja.*«¹⁶

Kratko zatim:

»Prema tome, prostor nije neka posebna kategorija orijentacije, već jedan od aspekata bilo kakve orijentacije. Prema tome, treba podvući da je prostor samo jedan od aspekata *sveukupne orijentacije*. Da bi se osposobio da sprovede svoje namere, *čovek mora »shvatiti«* *prostorne odnose*, te da ih objedini u jedinstveni »prostorni koncept«. ¹⁷

Smisao svjedočenja takvih svjedoka kao što su M. Poëte, P. Geddes, L. Mumford, S. Giedion i Norberg-Schulz posve je očit. Mogli bismo u tom smislu navesti još mnoge, pa tako nezaobilazne kao što su F. L. Wright, Gropius i L. Corbusier, međutim bilo bi to nepotrebno gomilanje istoznačnih činjenica. Svi se oni nesumnjivo slažu u jednome, u tome da je oblikovanje prostora humani čin, od odsudne važnosti i za oblikovanje i samooblikovanje i djelovanje čovjeka, tj. kulture u cjelini. Drugim riječima, da je temelj, polazište i primarni cilj prostornog oblikovanja – čovjek. To je dominantna opcija urbanističkog oblikovanja koja teoretski nije nikad ozbiljno dovedena u pitanje. Međutim u praksi, gdje se javljaju mnogi posebni interesi i posebni

¹⁴ Na istom mj., 512/513.

¹⁵ Christian Norberg – Schulz, *Egzistencija, prostor i arhitektura*, Beograd, 1975, str. 7.

¹⁶ Na istom mj., str. 9.

¹⁷ Na istom mj., str. 9

čimbenici, ona je ozbiljno ugrožena, te stupanj njene ugroženosti redovito ovisi o stupnju razvijenosti urbane i općekulturne svijesti zajednice, koja se prihvaćanjem svog neospornog dijela posla jedino može uspješno suprotstaviti svakoj jednostranosti. Međutim problem i nije tako jednostavan niti su »krivci« očitii kao što to ponekad izgleda.

Očito je da smo u određenju urbanizma uporno naglašavali filozofski, filozofsko-antropološki, odnosno humanistički njegov vid. Međutim jednako je tako očito da se u praksi teško premošćuje jaz koji idealna određenja teorije dijeli od prakse, a bez toga sve lijepe ideje poprimaju karakter utopije. Među suvremenim urbanistima i urbanističkim teoretičarima operativnom urbanizmu najsustavnije je prišao već uvodno spomenut Gaston Bardet i njegov Međunarodni institut primijenjenog urbanizma. Ključna karakteristika po njemu zasnovane metode je vjerojatno uloga koju on namjenjuje živoj i permanentnoj koordinaciji svih faktora u oblikovanju osmišljene urbane aglomeracije, a posebno udio koji on namjenjuje samim »korisnicima« urbanog prostora, tj. stanovništvu. Kod toga se očito ne radi o pukom prividu, formalnom zadovoljavanju nekih zakonskih propisa kao ni o demagoškoj demokratizaciji tzv. »populizma«, kod čega narod i »realizatori« »njegovih« ideja vrlo često ne misle isto i samo prividno govore istim jezikom. Dijalog svih relevantnih faktora prostornog oblikovanja se, po Bardetu i njemu srodnim teoretičarima i praktičarima, pretvara u permanentni proces obrazovanja i usavršavanja (edukativna komponenta) svih čimbenika, ne samo »neukog« i neobaviještenog stanovništva nego i vitalnih stručnjaka, stalno otvorenih životu. Planiranje u tom smislu prestaje biti primarno rezultat rada stručnih radionica i stručne tehnologije, nego neprekidna interakcija čovjekova djelovanja i životnih sila, trajno prožimanje teorije i prakse. Drugim riječima rečeno, urbanisti-izvršioци su ljudi znanja, a stanovnici inspiratori, da bi, u završnici i sami urbanisti trebali postati umjetnici ostvarujući sintezu znanja i inspiracije, pružajući (odgojno) čvrstoću znanja inspiraciji i emociji stanovništva, a svoje znanje obogaćujući iskustvom i maštovitošću ljudi iz života. Taj i takav proces je vrlo uočljiv u konstituiranju »pet faza zasnivanja jednog prostornog plana« koje G. Bardet obrazlaže u četvrtom poglavlju svoje knjige *Urbanizam* To su: A – Ankete i analize; B – Kritičko vrednovanje potreba i djelatnosti; C – Sinteza, odnosno zasnivanje generalnog plana; D – Provedbeni planovi i lista prioriteta; E – Odgojna primjena i početak ostvarivanja.

Upoznavši se pobliže s karakterom pojedinih faza uočavamo da je uloga stanovništva izuzetno velika u prvoj i petoj, posljednjoj, fazi. U prvoj se provodi sveopće anketiranje grupa i pojedinaca, usporedno s teoretskim, povijesnim, geografskim, ekonomskim istraživanjima i drugim vidovima materije koju treba oblikovati.

»Kod izravnog obraćanja osobama mora se voditi računa o psihološkim sposobnostima ispitivača. On ne smije zanemariti ni jedan društveni autoritet, u nizu ispitivanja mora počii od jednostavnog prema složenome, od osoba koje imaju najneposrednija životna

iskustva do istaknutih pojedinaca; na kraju ne smije podcijeniti kritiku primljenih svjedočanstava jer svaka ispitivana osoba vidi samo jedan od mnogih vidova postavljenog pitanja.«¹⁸

U završnici, objavljivanje gotovog plana za Bardeta ima, između ostalog, i posebno odgojno funkciju:

U stvari, pravi planovi su prije svega *instrumenti odgoja* za privatnu inicijativu, javne i polujavne organizacije i, ne zaboravimo to, za izvršioce iz Urbanističkog ureda koji ih daju na izvedbu.«¹⁹

U nastavku autor pobliže određuje karakter ovakvog odgojnog djelovanja i njegove posljedice:

»Ovi se planovi ne mogu nadati da će biti ostvareni, ako nakon što su od zajednice tražili da izrazi svoje potrebe, te potrebe i ne uobličí; ako oni ne posjeduju vrednote zračenja prave životne istine što je neophodno svakom odgojitelju.«²⁰

Neuspjeh je neminovan ako zataji bilo koji od ova dva ključna čimbenika:

»Zbog pomanjkanja participacije, jednako kao i zbog neinteligentnog nerazumijevanja svih realizatora, glavnih i podređenih, privatnih i službenih, komunalni i regionalni planovi ostaju mrtvo slovo, kao svaka shema lišena mesa.«²¹

Sasvim suprotno, ispravan će postupak omogućiti i realizaciju plana od izuzetne profinjene složenosti:

»Upravo radi toga velike konstante, geološke, ekonomske i psihološke moraju poslužiti kao osnova takvih planova, a ne partikularni interesi ili ambicije administrativaca ili trenutnih moćnika. Takvi će planovi biti organski i sadržavat će neophodne kvalitete profinjnosti oblikovanja i obnove. Oni će biti generatori one raznolikosti u rješavanjima pojedinosti, u koje će sve konvergirati i kretati se prema istinskom jedinstvu.«²²

Labilnost zadarske teorije i prakse

A kako je to kod nas, na našem konkretnom području, u Zadru? (Iako izgleda da prema izloženim kriterijima, zadarska praksa prostornog planiranja dobiva poprilično negativnih poena, treba priznati da ona i nije usamljen slučaj. Humanizacija i demokratizacija prostornog planiranja je jednako tako opći problem kao i humanizacija i demokratizacija sveukupnog suvremenog društva i života uopće, opsjednutog razornim silama nagona za samouništenjem. Prema tome i naš kritički, ponekad polemički govor, u krajnjoj liniji, mora težiti prema ostvarivanju stvaralačkog dijaloga i koordinaciji napora.) Kako, dakle, stoje stvari u Zadru? I samo površinskim uvidom u djelatnost prostornog planiranja unatrag deset-petnaest godina, može se ustanoviti drastična metodološka jednostranost i zatvorenost. Posao oblikovanja prostorne komponente života sadašnjeg i budućeg Zadra odvija

¹⁸ G. Bardet (v. bilj. 3), str. 52/53.

¹⁹ Na istom mj., str. 64.

²⁰ Na istom mj., str. 64.

²¹ Na istom mj., str. 64.

²² Na istom mj., str. 65.

se uglavnom u relativno uskom krugu malog broja stručnjaka, te upravno-administrativnih, ekonomskih i političkih nosilaca moći. Živa gradska masa, čovjek kojemu »treba sve to služiti«, u biti ostaje po strani, neobaviješten u bitnim stvarima, formalno uključen u »odlučivanje« o perifernim i beznačajnim pitanjima, a to znači istovremeno i nesnalažljiv, dezorijentiran i nemoćan. Teoretsko-znanstvena razrada problema ostaje također zatvorena u uskom krugu tradicionalnih disciplina gotovo uz potpunu odsutnost jasno izražene filozofsko-antropološke i humanističke komponente. Ono malo objašnjenja koja su upućena javnosti, uglavnom kroz novinske vijesti i razgovore, imaju ponajčešće stanoviti specijalistički karakter s težištem na ekonomske, povijesne i političke informacije, bez dovoljnog uvažavanja ključnog i cjelovitoga, bez čega nema osmišljene akcije.

Izgleda da proces poslijeratne obnove i izgradnje Zadra možemo podijeliti globalno u dvije razlučive faze koje razdvaja prihvaćanje Generalnog urbanističkog plana (GUP, 1974). Ne ulazeći u potanju analizu tog plana, njegovih nesumnjivih dobrih, manje dobrih i loših rješenja, nesumnjiva je činjenica da on predstavlja plod dugogodišnjeg studioznog ekipnog rada i temeljni dokument za daljnje planiranje. Opća klima u vrijeme njegova donošenja je relativno optimistička, prisutna je i određena vizija cjelovitosti u funkciji buduće strategije prostornog oblikovanja, s naglašenom potrebom zajedništva djelovanja i njegova humanog smisla. U to vrijeme se u Zadru održava i Savjetovanje urbanističkih instituta i Zavoda priobalnih općina SR Hrvatske, u povodu donošenja novog Zakona o prostornom uređenju i korištenju građevinskog zemljišta. Ing. Vjekoslav Pavlaković u povodu tog Savjetovanja piše u *Narodnom listu*:

Na tom savjetovanju se, razmatrajući problematiku prostornog planiranja i zaštite čovjekove okoline, naročito jadranske obalne zone, a u svjetlu novog Zakona, ocijenilo, da je Zakon o prostornom uređenju i korištenju građevinskog zemljišta od ogromnog značaja, gotovo da bi se moglo reći kamen temeljac u novom pristupu korištenju našeg obalnog područja kao prostora od prvorazrednog značaja ne samo za Jugoslaviju nego i čitavu Evropu. U tom prostoru živimo i djelujemo, kreatori smo njegovog procvata ili propasti, dakle na nama leži ogroman teret obaveze da taj isti prostor sačuvamo za sve generacije, a ujedno iz njega stvaramo i uvjete za egzistenciju.²³

Okrenuvši se neposredno praksi autor načelno i ispravno utvrđuje potrebu stvaranja preduvjeta za takvu akciju:

»Danas u eri značajnih društvenih promjena trebat će više nego do sada stvoriti kvalitetnije uvjete za plansko korištenje i raspolaganje prostorom. Ti uvjeti se mogu stvoriti samo tako da se pokloni veća društvena pažnja prostoru i to od svih zainteresiranih faktora od pojedinaca pa do Skupštine. Samo maksimalnom disciplinom sudionika u korištenju prostora mogu se ostvariti i uvjeti.«²⁴

Slični karakter razmišljanja pokazuje i ing. Pavle Marušić u povodu prihvaćanja GUP-a, ali prije toga svojevrsnom optužbom ustanovljuje odredenu pasivnost društva:

²³ Vjekoslav Pavlaković, »Prostorno planiranje – uvjet razvitka«, *Narodni list*, Zadar, 1. I. 1974, str. 11.

²⁴ Na istom mj., str. 11.

»Konačno se spoznaje da društvo ne ispunjava svoju funkciju u pasivnom proživljavanju neugodnog i stihijski izgrađivanog prostora već da ono mora intervenirati najdirektnije i biti protagonist stvaranja i oblikovanja prostora.«²⁵

(Tu se, razumljivo, postavlja pitanje kojeg su karaktera spomenute najdirektnije intervencije. Obično se više misli na metode prisile, a manje na metode kontinuiranoga zajedničkog djelovanja i edukaciju kroz akciju!)

U nastavku izlaganja autor opisuje negativne posljedice dosadašnjeg nepostojanja generalnog plana:

»Do sada Zadar nije imao urbanistički definiran svoj prostorni razvoj. Izgradnja se odvijala na temelju parcijalnih urbanističkih rješenja, a nerijetko i bez ikakvog plana. Zastrašujući nedostaci 'servisa', infrastrukture, javnog zelenila, obdaništa, škola, ambulanta – i urbane koncepcije koji se danas osjećaju rezultat su takvog rada.«²⁶

Zatim, osvrćući se na probleme buduće djelotvornosti GUP-a, autor jasno ukazuje na potrebu »direktne trajne javne kontrole« s jedne strane, a s druge strane i potrebu »...otvaranja jedne ozbiljne debate koja bi vjerojatno ostala nedovršena i koja bi se trebala nastaviti u prilici donošenja odredaba za konkretne realizacije.«²⁷

Međutim izgleda da je život zaista mnogo složeniji i mnogo »direktniji« negoli naše teoretske zamisli i dobra volja. Deset godina kasnije (1984) na sjednici Skupštine općine Zadar ing. P. Marušić između ostaloga sugerira (prema novinskom izvještaju):

»...Od onog što bi trebalo napraviti u idućoj godini izdvojeno je donošenje odluke o izradi novog Generalnog urbanističkog plana Zadra, dok bi sadašnji trebalo staviti van snage, budući da ga je stvarnost već davno 'pregazila'...«²⁸

Takav tok stvari izgleda sam po sebi prilično normalan, iako bi vjerojatno bilo svrsishodnije da se postojeći GUP povremeno obnavljao, jer stavljati GUP izvan snage značilo je ponovno se vratiti u ono bezvlade koje je postojalo prije njega; značilo je svjesno se odreći »kamena temeljca«. Za izradu novog GUP-a potrebno je podosta vremena. Sada smo u 1989-oj, a prijedlog novog GUP-a još nije ugledao svjetlo dana, iako je stalno najavljan. Rasplet nakon ukinuća starog GUP-a potpuno opravdava ovakva pesimistička razmišljanja. Kroz prošle četiri godine na samom Poluotoku, najosjetljivijem dijelu Grada, izvršeno je niz intervencija i gradnji mimo GUP-a, uz »ad hoc« učinjene parcijalne PUP-ove (čija zakonitost biva sumnjiva bez njihova usaglašavanja s GUP-om), nanizalo se niz slučajeva da bi se došlo u aktualnu »pat-poziciju«. Ipak i taj splet raznorodnih sila trebalo je nekako teoretski opravdati, a to je često značilo objaviti kapitulaciju s

²⁵ Pavle Marušić, »Stvaranje osnove za pravilan rast grada«, *Narodni list*, Zadar, 1. I. 1974, str. 10.

²⁶ Na istom mj., str. 10.

²⁷ Na istom mj., str. 10.

²⁸ –, »Ubrzati izradu urbanističkih planova« (Sjednica Skupštine općine Zadar), *Narodni list*, Zadar, 15. XII. 1984, str. 2.

obzirom na »obećanja« od prije deset godina, kad su nas GUP i Zakon o prostornom uređenju prisilili da mislimo na cjelinu.²⁹

Četiri godine života Grada »bez voznog reda« izazvale su u novije vrijeme i žešću reakciju »šutljive baze« a u tisku su se javljali kritički osvrti i anketiranja. Ne ulazeći u detaljnije izvješćavanje o na taj način iznesenim idejama i primjedbama, istaknut ću samo nekoliko, po mom uvjerenju, očitih nesporazuma i zabluda koje su se povremeno javljale, pa ponekad čak ugrožavale započeti dijalog.

Kao odraz općeprisutnog, iako u biti naivno scientističkog, načina mišljenja i u ovoj raspravi se ponekad isticao stanoviti nekritički i predimenzionirani kult stručnosti dosega njenih mogućnosti, odnosno mogućnosti pojedinih njenih predstavnika. On se pojavljuje isticanjem potrebe da se područje stručnosti stavi izvan diskusije, ali se kod toga samo područje neopravdano proširuje i na taj način otežava djelotvoran dijalog s »nestručnim« građanstvom. Autoritet individualne stručnosti ne znači samim time i

²⁹ V. bilj. br. 23 i 25-27.

Kao kapitulacija djeluju izvaje iz 1987. poput ove (ing. P. Marušića): »I dok se na jedinstveni provedbeni urbanistički plan Poluotoka čeka, život traži svoje. Pa se trenutno donose parcijalni urbanistički planovi. Za prostor Foruma (radi izgradnje spomenika Titu i vjekovnoj borbi Zadra za slobodu), za Istarsku obalu (radi izgradnje SDK i Jugotankera), za prostore novog Kazališta lutaka...« (Što je s PUP-om?«, *Narodni list*, 14. III. 1987, str. 4. U tematskom bloku članaka pod naslovom »Poluotok – tužna slika 'ogledala grada'«.)

Začudujuće djeluje ovakav način razmišljanja ing. Vj. Pavlakovića u povodu anketa o predloženim gradnjama u zoni Foruma:

»Svatko može zbog nekih emocionalnih motiva, biti protiv bilo kakve gradnje na tom prostoru, ali urbanizam se ne zasniva na nekim doživljajnim elementima, već on ima svoj kontinuitet i pravila. Za urbaniste je bitno da taj prostor nema elemente upotrebnog prostora, on nema svoju funkciju. To je jedna obična zelena tratinja i parkiralište – u samom srcu grada!« (Šenol Selimović i Željko Luburović, »Sudbina zadarskog foruma«, *Danas*, 25. 10. 1988, str. 46.)

Istini za volju treba reći da ovakav »Babilon« urbanizma nije, razumljivo, samo zadarski specijalitet, iako nosi određeni zadarski okus. Kao analogiju i kao stanovitu ilustraciju za univerzalniji karakter problema navest ću primjer s druge strane Evrope – primjer Hamburga. U knjizi *Umwelt aus Beton oder unsere unmenschlichen Städte*, u kojoj je Uwe Schultz (Hamburg, Rowohlt, 1973) sakupio priloge četrnaestorice mjerodavnih stručnjaka, nalazimo i ovakvu konstataciju i pitanje Anne Taut iz Hamburga: »Kako je moguće da se planiranje grada, koje svojim nacrtima i promjenama materijalnih struktura istovremeno i uvijek prodire duboko u društveno biće grada i u život pojedinca, ne osjeća ugroženim niti nezainteresiranošću šutljive većine građana, niti argumentima, niti kritičnošću mladih? Što je moguće, i što bi trebalo učiniti, da se osjetljivo poremećen odnos između građanina i njegova grada opet normalizira i da se od jedne degradirane gradske sredine ponovno stvori životni prostor u kojem će se pojedinac osjećati sigurnim i u svom elementu?« (str. 120). – Nakon toga autorica se okreće prema zakonu tražeći pomoć i zaštitu prava građana. Čitajući je čini nam se kao da govori i u naše ime, razlike su tek u nijansama: »Odgovor na pitanje zašto se urbanizam javlja u obliku stanovitog elitnog dijaloga a ne uz sudjelovanje mnoštva zainteresiranih, vrlo je jednostavan: To zakonodavac nije predvidio. Prema Saveznu zakonu o izgradnji, općine su doduše obavezne da odgovarajuće planove o dugoročnom iskorištavanju gradskog prostora na uobičajeni način izlože i građanima omoguću da iznose svoje poticaje i mišljenja. Međutim, onaj koji je imao prilike ili je po profesionalnoj obavezi trebao promatrati, zna s koliko zavora preko volje se to događalo, usprkos blagoglagoljivosti pojedinih službenika gradske uprave« (str. 121). Analogije se nastavljaju i dalje, ali bi nam njihovo iznošenje oduzelo i odviše prostora.

garanciju najkvalitetnijih rješenja. Stručnost bi, u najmanju ruku, trebala osiguravati ispravnost i kvalitetu tehničkog postupka, ali ne i kreativnost. Ne postoji samo jedno moguće stručno rješenje i prema tome nužno prihvatljivo. I stručna rješenja mogu biti po kvaliteti u ogromnom rasponu. Dakle ako se za nešto kaže da je djelo stručnjaka, ne znači da je izvan dosega i nestručnih provjera u svojim netehničkim, kreativnim aspektima, a to prije svega znači, u svojem cjelovito shvaćenom značenju i funkcioniranju.

Iz tog istog shvaćanja proizlazi i, već pomalo banalno, *omalovažavanje emocionalnosti*. Radi se i ovdje o nesporazumu: u znanstvenoj metodologiji emocionalnost je očito neprihvatljiva, ali oblikovanje čovjekova životna prostora ne temelji se isključivo na znanstvenim osnovama, njena oplodujuća jezgra je umjetničkog karaktera, a to znači eminentno emocionalno obojena. Emocionalnost je srž humaniteta. (Najveći zanesenjaci kompjutorizacije tvrde da je upravo emocionalnost jedina bitna razlika između čovjeka i budućih »bića« visoke umjetne inteligencije!) Upravo odsutnost emocionalnosti i maštovitosti jedan je od osnovnih razloga promašaja moderne arhitekture, a nijedno od toga dvoga nije faktor znanstvenosti, ali u, primarno doživljajnoj kvaliteti životnog prostora, oboje igra bitnu ulogu. U tom smislu se i ključni zadatak suvremenog prostornog planiranja (u stvari kulture u cjelini!) svodi na tu organski obnovljenu integraciju inteligencije i emocije, kao što to, između mnogih, lucidno i uporno obrazlaže u pogovoru svog temeljnog djela S. Giedion.³⁰

Kad bismo sve navedene aspekte nedaća zadarskog urbanizma (i ne samo zadarskog!) željeli svesti na neki zajednički nazivnik, onda bismo došli do krajnjeg zaključka da se ipak radi samo o jednoj od inačica suvremene krize urbanizma, koja je samo jedan od vidova opće suvremene krize humaniteta, tj. krize načina mišljenja, krize ljestvica vrijednosti i, na kraju, krize smisla. Ne ulazeći dalje u složenost kriznog vida suvremene kulture, za naš zadarski slučaj, za našu želju da, u postojećoj situaciji i u postojećim uvjetima, djelujemo što bolje, bit će dovoljno da se podsjetimo i dovedemo u svijest ključnu spoznaju: *bolje planiranje unutar jedne zajednice moguće je samo uz istovremeno razvijanje sveukupne kulturne i opće društvene akcije na humanizaciji života u cjelini*. Za to nije dovoljno samo praviti kompromise između kulturno-povijesnih, ekonomsko-političkih i tehničko-urbanističkih traženja. Prevladavanje ovih specijalnosti na višoj, integrativno-kulturološkoj razini, pokazuje se kao nezaobilazna potreba.

³⁰ S. Giedion, (v. bilj. 5), str. 510-513.

Pogledamo li još jednom kratku antologiju mišljenja vodećih ličnosti suvremene urbanologije na početku ovih izlaganja, uvjerit ćemo se koju ulogu oni povjeravaju upravo emocionalnosti. Ovdje ćemo navesti samo jednu kratko izraženu misao iz spomenutog Giedionova Pogovora koja može poslužiti gotovo kao sažetak svemu ranije rečenome: »Uz različite razloge koji se navode kao uzroci današnjeg haosa dolazi i jedan osnovni, ali često zaboravljeni razlog: čisto poznavanje činjenica nije apsorbirano od odgovarajućih osećanja i tako humanizirano« (str. 512).

Sve brojniji su znanstvenici-mislioni koji prevladavajući dojučerašnju apsolutnu dominaciju scientističko-analičkog jednostranog načina mišljenja otkrivaju nove, uzbudljive perspektive u sagledavanju cjeline, što istovremeno neosporno znači i otkrivanje novih mogućnosti za konstituiranje autentičnog humaniteta kao kvalitetnijeg ljudskog življenja, u stalnom preplitanju trajnog i povremenog, duhovnog i materijalnog, diskurzivnog i intuitivnog, racionalnog i iracionalnog.³¹

I tu zatvaramo krug naših razmišljanja: kontinuitet kulturološki i humanistički nastrojene urbanističke misli, koju smo pratili na početku izlaganja, naslutio je već vrlo rano bit stvari: bez sagledavanja cjeline, bez sagledavanja organske povezanosti čovjeka i njegova prostora, a to u stvari znači povezanost čovjeka i prirode, u širem smislu i u užem smislu otkrivanje čovjeka i prirode, u jedino njihovu »pravom«, »kondenziranom«, vremenu gdje se i prošlo i buduće otkriva u sadašnjem, bez svega toga teško je ili nikako moguće postići kvalitetu življenja, pa ni u njegovoj prostorno-vremenskoj projekciji. Shvatiti prostor kao »egzistencijalnu kategoriju«, kao »dio čovjekove opće orijentacije ili postojanja u svijetu«, a »biće grada« kao izraz »ličnosti gradanina čitavog svijeta«, kao »izraz individualne i skupne volje njegovih gradana«, kao napor da se »ujedine razbacane krhotine ljudske ličnosti« i »unese smisao i red u svijet događanja i djelovanja«, sve to nezaobilazna je nužnost *ukoliko čovjeka i kvalitetu njegova življenja postavljamo kao osnovnu vrijednost i cilj naših napora*. Sva nastojanja izvan toga samo su nasumična tapkanja, osuđena na promašaje i, u najboljem slučaju, na prividnu i privremenu (polu)uspješnost.

Sve u svemu, umjesto da se cjenkamo o ispunjavanju pojedinačnih želja, koje mogu biti riješene više ili manje sretno ali čiju krajnju procjenu možemo utvrditi tek u odnosu na cjelovitost urbanog bića, neophodno je da ipak ostvarimo dogovor o programu i metodama. Potrebno je utvrditi u cjelini program aktiviranja svih raspoloživih snaga koje djeluju na konačno oblikovanje vlastitog životnog prostora; potrebno je da se dogovorimo o programu (sadržajima) planiranja, što u krajnjoj liniji znači dogovor o biću grada koji želimo. To u svakom slučaju nije više ni antikni ni srednjovjekovni Zadar, iako su nam oba dragocjeno prisutna; jednako tako to više nije ni austrijska metropola Dalmacije, iako također prisutna kao i međuratni intermezzo. Štoviše, biće Zadra nije i ne bi smjelo biti samo »karakterističan mediteranski grad«, iako je i to. Program koji želimo, to je otkrivanje najboljega i najljepšeg bića Zadra, zadarskog Zadra, Zadra koji nastaje, koji

³¹ Navest ću samo nekoliko djela poznatih znanstvenika koja su pobudila poseban interes svjetske javnosti upravo u tom pogledu: Fritjof Capra, *The turning point* (Prijevod na hrvatski: *Vrijeme preokreta*, Zagreb, Globus, 1986); Jeremy Rifkin, *Entropy – a new world view*, The Viking Press, New York (Prijevod na hrvatski: *Posustajanje budućnosti*, Zagreb, Naprijed, 1986); Michael Talbot, »Onkraj kvanta«, djelomični prijevod knjige, *Treći program RTV Zagreb*, 1988, br. 18; Anthony Zee, *Fearful Symmetry*, The Search for Beauty in Modern Physics, Macmillan Publishing Company; Werner Heisenberg, *Der Teil und das Ganze*, Piper Verlag, München, 1969. (Prijevod na srpski: *Fizika i metafizika*, Beograd, Nolit, 1972); Isti, *Slika svijeta moderne fizike*, Zagreb 1959; S. B. »Holografska paradigma« (Nova fizika i mistika), Tematski blok priloga u časopisu *Delo*, Beograd, 1987. XXXIII, br. 8-9.

traži svoje najbolje izgledе i nastoji utjeloviti, vjeran svom povijesnom biću, novi Zadar, najbolji i najljepši između mogućih, jedinstven između sličnih. Nikakvog cjenkanja ni tezgarenja tu ne bi smjelo biti.

Potrebno je odrediti metode kako doći do otkrivanja i definiranja toga bića i kako ga ostvarivati. Prije svega takav cilj neminovno zahtijeva totalni i permanentni angažman svih faktora. *Biće grada je kolektivno djelo*. Težište zajedničke akcije mora biti u prvoj fazi, u istraživanju, anketiranju, formuliranju i programiranju. Ono se mora temeljiti na maksimalnom poznavanju svih važnih činjenica te pretpostavlja studiozni znanstveni rad u istraživanju kako prošlosti tako i izgleda za budućnost. Istovremeno treba i maksimalno aktivirati kreativnu maštu i emocije koje, na činjenicama kao polazištu, traže najbolji mogući lik, da bi mu stručnjaci dali konkretno tijelo-projekt, koji zatim svi zajedno ostvarujemo okupljanjem svih psihičkih, fizičkih i ekonomskih potencijala vlastitoga Grada.

Perspektive konkretne akcije

Bio bih ne samo nedosljedan, nego i u izravnoj suprotnosti s osnovnim karakterom cjelovitosti i ograničnosti metode za koju se zalažem, kad bih zastao na posve teoretskim izlaganjima tako aktualne problematike, a bez konkretnih izvoda koje nam iznesene tvrdnje i teorije mogu sugerirati za praksu. Nastojat ću ih sažeti u nekoliko točaka kao natuknice prijedloga.

Trebalo bi stvoriti trajnu organizacionu formu (društvo, organizaciju građana) za *njegovanje cjelovite i aktivne urbane svijesti*, prije svega za *razvijanje osjećaja za Grad kao organsku cjelinu*, njegujući smisao za *strategiju cjelovitog i uravnoteženog razvika* i to na svim razinama i u svim oblicima društvenog života, prije svega na *razini znanstveno-teoretskih istraživanja* i razradivanja aktualne urbanološke problematike ovoga Grada, odnosno gradogradnje uopće (permanentni rad unutar postojećih znanstvenih institucija), a trebalo bi i ozbiljno razmotriti ideju da se Zadar pojavi kao organizator i gostoprimac svakogodišnjeg savjetovanja, nacionalnog i internacionalnog (?) karaktera s urbanološkom tematikom, prije svega vezanom uz interpretaciju i aktualno oblikovanje gradskih povijesnih jezgri, odnosno ostvarivanje idealnijih urbo-ekoloških uvjeta u novim dijelovima gradova. Na taj način Zadar bi na vrlo aktivan način afirmirao svoje namjere da se razvije u značajno znanstveno i kulturno stjecište, a istovremeno bi osigurao plodonosno prisustvo velikog broja izuzetnih stručnjaka u rješavanju vlastitih problema.

Na znanstveni pristup se logično veže akcija na *razini kulturno-prosvjetne djelatnosti* i popularizacije nastojanjem da prostorno-oblikovne komponente budu uključene u djelovanje svih profesionalnih (škole) i amaterskih organizacija, zatim u tisku, RTV i posebnim javnim tribinama. Istovremeno bi trebalo djelovati na *razini organiziranja konkretnih, povremenih ili permanentnih radnih akcija* u kultiviranju prostora, zatim na *razini koor-*

dinacije i organizirane suradnje relevantnih profesionalnih organizacija, društvenih službi i amaterskih udruženja kao i na povezivanju i pomaganju posebnih inicijativa i akcija građana (koje su se do sada javljale u povelikom broju, ali su ostajući osamljene, brzo gubile snagu).

Da bi se ovakav permanentni oblik studija, edukacije i akcije mogao razvijati bez većih poteškoća, potrebno bi bilo za nj *ostvariti povoljne tehničke uvjete*, uglavnom unutar već postojećih znanstvenih i kulturno-prosvjetnih institucija.

Potrebno je srediti i učiniti *pristupačnom izučavanju svu izvornu građu i informativni materijal* koji se odnosi na razvoj Grada i planiranje njegova razvoja u novije vrijeme. U tu istu svrhu potrebno bi bilo osigurati i donekle *kompletirati knjižni fond urbanoloških struka*, a držim da bi od izuzetne koristi bilo i *organiziranje stalne izložbe* građe aktualne problematike urbanističkog planiranja Grada, a za edukaciju u širim razmjerima potrebno je stvoriti i *službu nastavnih pomagala* (dia, video, izložbe, literatura...) I na kraju, ali vrlo važno, da bi ovakva akcija »zaživjela« u dnevnom životu i mislima građana bilo bi potrebno *ostvariti središnji društveni («klupski») prostor* snabdjeven svim suvremenim tehničkim pomagalima za organizaciju permanentnog druženja i izmjenjivanja mišljenja aktivista, stručnjaka i zainteresiranih građana.

Za ostvarenje ovakvog plana potrebno je nešto novčanih sredstava i podosta entuzijazma. Za entuzijazam građana Zadra i njegove omladine nisam zabrinut. Da li su novčana sredstva problem? Ne znam. Budući da se radi o oblikovanju samog bića Grada, za danas i za sutra, vjerujem da ni ona ne bi smjela doći u pitanje. Ta ne radi se o pojedinačnom interesu nego o ključnom interesu Grada u cjelini.

Josip Vrančić: THE AGREEMENT ABOUT PROGRAM AND METHOD
(A contribution to the discussion on urban planning of Zadar
from the general cultural standpoint)

S u m m a r y

In the introduction the author points to some difficulties in the disciplinary definition of humanistically oriented interpretation of contemporary urban problematics. Under the title "The living body of the city in the service of human beings" the author gives a short review of some representative thinkers on the development of modern urban thought (from Marcel Poete, Patrick Gedde, L. Mumford and S. Giedion to Gaston Bardet and Norberg-Shulze). The he documents a very apparent presence of the humanistically founded theories and especially stresses the great importance of the permanent coordinating actions of experts and inhabitants which is educational in character for both sides and it also contributes to the succes of plan solutions. In the third section under the title "The instability of Zadar theory and praxis" the author primarily points to a weak or almost non-existent presence of humanistically motivated thinking and the lack of complete urban approach and the weaknesses of the relationship between experts and inhabitants. The most disagreement arises in the extra importance given to the role of experts on one hand and the disqualification of the sensivity (emotions) which play such an important part in the solutions of the living space on the other hand. In the final part the author establishes that the crisis of Zadar urban planning is only a reflection of the crisis in urbanism in general as a result of the crisis of humanism so that "a better planning inside a community is possible only with the development of complete culture and general social actions on the humanizing of life in general."

In the summary part under the title "Perspectives of concrete actions" the author gives directions for the organization of permanent activity on the scientific, cultural and practical levels and points to the necessary technical conditions which are necessary for such an action.